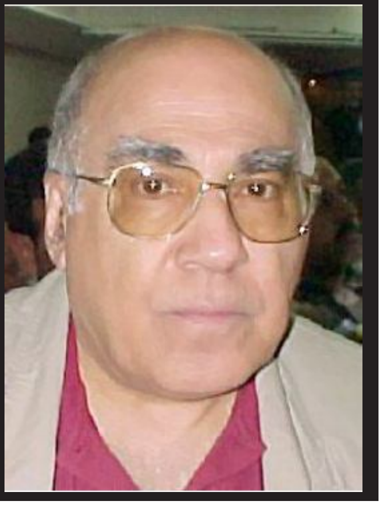

دیدارێك لەگەڵ كامەران قەرەداغی:

ئۆزال و كورد لە دوو دڵنیبیەوە بۆ پەیوەندیی

ساڵی (1991) توركت ئۆزال وتی» بە سەركردەكانی كورد بڵێ كەئێمە دەتوانین پشتیوانی كورد بكەین»

ستران عەبدوڵڵا

IDEA DEPLOMATIC

سەردتاكانی پەیوەندی نوێی كوردی كوردستانی باشور لەگەڵ توركیا دەگەڕێتەوە بۆ زەمانی سەرككۆماریی توركۆت ئۆزال، ئەم سەردتایە زۆر دردنگ كەوت. بەڵام شتێكی نوێ و جێی سەرنج بوو. دیدارمان لەگەڵ كامەران قەرەداغی رۆژنامەوان و نوسەری دیاری كورد سازكردودو ئەو سەردتایانە دەگێڕێتەوە. بە تایبەتی كە ئەو وەك رۆژنامەوانێك توانیویەتی دیداری رۆژنامەوانیی لەگەڵ ئۆزال بكاتو لە رێی رۆژنامەی حەیاتی لەندنییەوە بە دونیای میدیای عەرەبی بناسێنێت.

فەزای ئۆزال

ئەو ساڵانە ساڵانی دەرکەوتنی ئۆزال بوو کە دەوڵەتەکەی پەلی بۆ ئاسیای ناوەڕاست دەهاویشت و لەو پاوانە کۆنەی سۆڤێتدا ململانێیەکی نەرمی لەگەڵ ئێران هەبوو.

ئۆزال ساڵی (1927)لە خانەوادەیەکی چینی ناوەڕاست لە ویلایەتی مالاتیا لە باوکێکی بە بنەچە تێکەڵاوی تورک، عەرەب و کورد لەدایک بووە، دایکی سەر بە یەکێک لە بنەماڵە تورکمانەکانی ئەنادۆڵە (ترکیا-البحث عن المستقبل-یاسر أحمد حسن، الدار المصریە اللبنانیە، قاهیرە ، چاپی یەکەم، ساڵی 2006 ل87)

خۆی لە چەندین دیداردا گوتویەتی لە دایکەوە کوردم (ئۆزاڵ سەر بە تەرزێکی جیای دەستەبژێری تورکیا بوو کە تا ئەوکاتە سەروەری وڵاتەکە بوون و بنەچەی زۆربەیان دەگەڕایەوە بۆ ناوچەی باڵکان. لەکاتێکدا ئەو سەر بە ئەنالدۆڵ بوو و بەهاو نەریتە پارێزگارییەکانی ئەوێی هەڵگرتبوو ل89).

ئەم بنەچە ئەنادۆڵییە هەمان بنەچەی چینی ئێستای دەستەبژێری سیاسی و ئابوری تورکیای سەردەمی دادو گەشەپێدانە، یانی لێرەشدا ئۆزال رێی بۆ گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکانی تورکیا خۆش کردوە.

ئۆزال خەیاڵی سیاسیی فراوان بوو، رووی لەرۆژهەڵاتێکی تازە بوو کە ئامادەگیی نەرمی نفوزی تورکیای تێدابێت، نفوزێک چوار ئەرک جێبەجێ بکات:

– قەرەبووی کزبوونی رۆڵی توکیا لە هاوکێشەی بەرەنگاریی کۆمۆنیزم بکاتەوە (بەم ستراتیژە ویستی پەراوێزی مانۆڕەکانی تورکیا لەسەر ئاستی هەرێمی و نێودەوڵەتی زیاتر بکات. دوای ئەوەی هەندێک پێیان وابوو دوای کەوتنی ئۆردوگای رۆژهەڵات ئیتر بایەخی تورکیا کەم بوەتەوە- تورکیاو کوردستان العراق-الجارین الحائرین -بیار مصگفی سیف الدین-دەزگای موکریانی-چاپخانەی خانی-دهۆک-چاپی یەکەم: ساڵی 2008 ل169)

– نفوزی تورکیا بگێرێتەوە بۆ ناوچەکانی پێشووی دەوڵەتی عوسمانی بێ ئەوەی ترسی گەڕانەوەی خەونی عوسمانیی ببێتە بەربەست.

> **مام جەلال لەساڵی (1991)دا، لەدەمی مفاوەزاتی بەرەی کوردستانیی لەگەڵ حکومەتی بەعس، وردەکاری ئەو گوشارەی تورکیای دەست کەوت**

– بەو نفوزەوە پێگەی دانوستاندنی تورکیا بۆ ئەندامێتی لە یەکێتیی ئەوروپا بەهێزتر بکات.

– لەمانەش گرنگتر دەرفەتێک بدۆزێتەوە بۆ داننان بە (راستییە کوردییەکەی ناو تورکیا لە رێی پەیوەندیو نفوز لە کوردستانی باشور بێ ئەوەی ئەم هەنگاوە شۆکێک بۆ ئەندێشەی شۆڤێنی دەستەبژێری حوکمڕانی ئەو دەمەی تورکیا دروست بکات (ئۆزال بناغەیەکی پەیوەندی بەتینی داڕشت لە نێوان هەرێمی کوردستان و تورکیا بە جۆرێک دوای ئەوەی لە ساڵی (1993)دا مرد، سەرکردە تورکە توندڕەوەکان نەیانتوانی ئەم پەیوەندییە بپچڕن..... پەیوەندییە سیاسییەکانی نێوان هەرێمی کوردستان و تورکیا (1991–1998)، هێرش عەبدوڵڵا حەمە کەریم-مەڵبەندی کوردۆلۆجی ساڵی 2007 ل92).

تورکیا و گفتوگۆی کوردو بەغدا

ئەمە وەرگۆڕان بوو لەبیرکردنەوەی ئۆزالیش کە نێوەندیی نەوەدەکان، ئەو دەمەی سەرۆک وەزیرانی تورکیای سایەی حوکمی سەربازیی کەنعان ئیڤرین بوو، وەفدی ناردە لای حکومەتی بەغدا تاکو دانوستاندنی نێوان شۆڕشی نوێی کوردستان بەرێبەرایەتی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستانو حکومەتی بەعس رابگرێتو لەو دەسکەوتانەی لەدانوستاندنەکەدا بە کوردی داوە پاشگەز ببێتەوە. هەر واش بوو، سەرکردایەتی رژێمی بەعسی عیراق لە ترسی تورکیا پاشەکشێی کرد. توێژەرێکی کورد دەڵێت تاڵەبانی بۆی دەرکەوت (سەرەرای ئەوەی مێژوویەکی خوێناوی کورد هەیە لەسەر دەستی ئەم دەوڵەتە، کەسێکی وەک تاڵەبانی ئەوەی لەلا روون و ئاشکرا بوو، تورکیا لەمپەر بووە لە بەردەم چەند هەوڵێکی کوردی لەوانە: دانوستانی ساڵی (1984)لەگەڵ عیراق، بە نێودەوڵەتی بوونی کێشەی جینۆسایدی کورد لە ساڵی 1988 ، هەروەها سەرنەکەوتنی گەشتەکەی لە نۆڤەمبەری (1990)بۆ ئەمریکا...، سەرچاوەی پێشوو ل91)

جا مادامەکی باسی ئەم روداوەمان کرد با گێڕانەوەکەشی تەواو بکەین:

مام جەلال لەساڵی (1991)دا، لەدەمی مفاوەزاتی بەرەی کوردستانیی لەگەڵ حکومەتی بەعس، وردەکاری ئەو گوشارەی تورکیای دەست کەوت. مام لەگفتوگۆدا لەگەڵ ئەبو زیاد (تاریق عەزیز، وەزیری موزمینی خارجیەی رژێمەکەی سەدامو گەورە دانوستانکاریی بەعس) دەپرسێت داخۆ بۆچی لەناکاو دانوستاندنی ساڵی (1984) یان راگرت کەهەنگاوی باشی بڕیبوو و سەرکەوتنیشی رەنجو خوێنێکی زۆری بۆ کوردستانو عیراق دەگێڕایەوە؟ ئەبو زیاد بەمام جەلال دەڵێت: (ئەبو شەلال) دۆستەکەی ئەمڕۆی تۆ نەیهێشت دانوستاندنی ئەوکاتە (هەشتاکان) سەر بگرێت. تارق عەزیز مەبەستی لەدۆستەکە ئۆزال بوو کەدەمی راپەرینی (1991)پەیوەندیی دیبلۆماسیی لەگەڵ سەکردایەتی کورد بەست بوو. مام جەلالیش دەست دەخاتە سەر دانپیانانەکەی تاریق عەزیزو دەڵێت سەرۆکی دیبلۆماسیی

عیراقم لەخەتتدا گرت. بەو مانایەی بەعس کەهەمیشە لافو گەزافی سەربەخۆیی بڕیاری سیاسیو نیشتمانپەروەریی لێدەدا گوشاری تورکیای لەکێشەیەکی ناوخۆیی وڵاتەکەی قبوڵکردوە کە کێشەی دانوستاندنی نێوان شۆڕشو حکومەتی ناوەندیی بوو. ئینجا ئەم ئۆزالە کە لەهەشتاکان فۆبیای مەسەلەی کورد وای لێکردبوو وەفد بۆ بەغدا بنێرێت، لەنەوەدەکاندا وەفدی کوردی بانگێشت دەکردو تێزی «هاوکاری کوردی عیراقو چارەسەری کێشەی کوردی تورکیای هەبوو».

لێرەدا خراپ نییە روانگەی ئەو دەمەی عەبدوڵڵا ئۆجەلانیش لەسەر ئەم وەرگۆڕانەی هەڵوێستی تورکیا و ئۆزال لە دوو قۆناغ باس بکەین. ئۆجەلان دەڵێت (تورک نەیهێشت. پارتەکانی باشور ئەو شتە باش دەزانن. هەتا سەدامیش سالی (1983)دەیویست لەگەڵ یەکێتی نیشتمانیدا ریفۆرمێک بکات، یەکێتی نیشتمانی ئەو شتە دەزانێ، تورکیا ریگای لەم هەنگاوە گرت. ئێستا تورکیا دەڵێ من بۆ تۆ حکومەت دروست دەکەم! لەلایەک کۆکوژی بەردەوام دەکات، لەلایەکی تریش حکومەت بۆ تۆ بنیاد دەنێ! ئەو شتە راست نییە، کەس ناتوانێ ئەو شتە بەناوی هەندێ بەرژەوەندی بێنێتە پێش چاوی میللەت، یان بخاپێنێ...عەبدوڵڵا ئۆجەلان، هەڵبژاردە، کۆکردنەوە وئامادەکردنی رۆژنامەی وڵات، 1998، ل30) .

کامەران قەرەداغی : بیرۆکەی ساتە وەختی خۆی بوو

کامەران قەرەداغی سەرەتای ئەم پەیوەندییە باس دەکات کەچۆن ئەو رۆڵی میانگێڕێکی گێڕاوە بۆ پێگەیشتنی سەرکردایەتی کوردو سەرۆک ئۆزال.

مامۆستا کامەران سەرەتای ئەم پەیوەندییەی بۆ رێکەوت گێڕایەوە:

– لەڕاستیدا هەروا بەڕێکەوت بوو، وەکو دەڵێن بیرۆکەی ئەو ساتەوەختە بوو، من ئەوکاتە لەرۆژنامەی (الحیاە) بووم کە لەکۆتایی ساڵی 1988 دا لە لەندەن دەستی بەدەرچوونەوە کردبوو، ساڵی 1989 بۆ کاری رۆژنامەنوسی چوومە تورکیا، کە

> **ئەبو زیاد بەمام جەلال دەڵێت: (ئەبو شەلال) دۆستەکەی ئەمرۆی تۆ نەیهێشت دانوستاندنی ئەوکاتە (هەشتاکان) سەر بگرێت. تارق عەزیز مەبەستی لەدۆستەکە ئۆزال بوو**

ئەوکاتە لەمیدیای عەرەبی ئەوەندە گرنگیی پێ نەدەدرا، لەوێ زۆر کاری رۆژنامەوانیم کرد، لەو چوارچێوەیەدا چوومە ناوچەی پرۆژەی گاپو دوایی چوومە شانلی ئورفە، چوومە ناوچەی بەنداوەکان و شوێنەکانی تر، دوایی بابەتێکی گەورەم ئامادەکرد لە (الحیاە) لەسەر ئەو پرۆژەیە داخۆ چییەو گرنگییەکەی چییە؟ هەماتکات هەندێک چاوپێکەوتنو شتی دیکەم کرد وەکو جۆرە بایەخێک بوو بە تورکیا لەرۆژنامەگەریی عەرەبیدا.

هەر ئەوکاتە کۆنگرەیەکی وڵاتانی ئیسلامیی لەتورکیا کرا. لەوێ داوام کرد چاوپێکەوتنێک بکەم لەگەڵ تورکۆت ئۆزال سەرۆک کۆمار، وتیان باشە، ئەوە یەکەم چاوپێکەوتن بوو کە کردم، پرسیارەکان لەسەر هەموو سیاسەتی تورکیا سەبارەت بە یەکێتیی ئەوروپاو ناوچەکە بوو، راگوزەریش باسی کورد ئەکرا، ئەمەش یەکەمجار بوو، بەڵام ئۆزاڵ زۆر دۆستانە بوو، زانیبووی من کوردم، ئینتیباعێکی زۆر باشم پەیداکرد لەسەر ئۆزال، کەگەڕامەوە چاوپێکەوتنەکەم بڵاوکردەوە. جاری دووەم کەچوومەوە بۆ تورکیا ساڵی 1991 بوو کەشەڕی کوەیت لەدژی سەدام لە (17)ی کانونی دووەمی ساڵی (1991)دەستیپێکرد بوو. من تەقریبەن هەمان رۆژ بەرەو تورکیا رۆیشتم، وەکو نێردراوی (الحیاە) چووم. تەقریبەن مانگێک لەسەر سنور مامەوە، چووینە هەکاری، جزیرێ، چووینە سەر سنورو لەدیاربەکر بووین، ئەوکاتە رۆژنامەنوسی بیانی لەوێ زۆربوون.

***رووماڵی جەنگەکەتان کرد؟**

–بەڵێ لەدیوی تورکیاوە بووین، پاش زیاتر لەمانگو نیوێک ئیتر لەگەڵ (الحیاە) قسەمکردو وتم بابگەڕێمەوە، وتیان باشە. لەوێوە داوام کرد چاوپێکەوتنێک لەگەڵ ئۆزال بکەم، وتیان باشە وەرەوە بۆ ئەستانبوڵو لەوێ دەتبینێت، چوومە ئەستانبوڵو لەوێ **بینیم.**

*** دیسان تۆی ناسییەوە؟**

– بەڵێ، تورکیا ئەوکاتە هەڵوێستێکی توندی وەرگرت بەرامبەر بەعیراق کەچووبووە ناو کوەیت، سیاسەتی ئەوکاتەی دەرەوە تەقریبەن هەموو لەدەستی ئۆزالدا بوو، واتە ئۆزال بڕیاری دەدا (ئۆزال بەمەی دەگوت بۆ ئەوەیە لەسەرمێزی سەرکەوتوانی شەڕ ئامادە بین... پەیوەندییە سیاسییەکانی هەرێمی کوردستان.. سەرچاوی پێشوو ل89)

*** ئەمە لەبەر هێزی شەخسیەتی بوو، نەک لەبەر سەلاحیاتی؟**

– نەک هەر لەبەرئەوە، چونکە سەرۆک وەزیرانیش لەحزبکەی ئەو، حزبی نیشتمانیی دایک بوو، ئۆزالیش وەکو دامەزرێنەرو سەرۆکی حزبەکە بڕیاری دەدا، جازۆر شەعبییەتی هەبوو لەناو رۆژنامەنوسە بیانییەکانو ئەوانە. کەچووم بیبینم وتیان تەنها (20)دەقیقە کاتت هەیە، بڕیاریان دابوو بۆ هەموو رۆژنامەنوسێک (20)دەقیقە کات هەبێت، چووم ناوی خۆم تۆمارکرد، شەش رۆژنامەنوسی لێبوو، هەر یەکەو (20)دەقیقەی پێدەچوو پاشان دەهاتنە دەرەوە. دوایی گەیشتە ناوی منو چوومە لای. زۆر بەوردیو دۆستانە پێشوازیی لێکردم. ویستم لەبەر وەختەکە زوو

تەسجیلەکە داگیرسێنم، وتی نا ناجارێک دایمەگیرسێنە، من پرسیارم هەیە، منیش لام سەیر بوو، بەهەرحاڵ دانیشتمو گوێم لەو گرت.

لێرە قەرەداغی کەوتە بیری کەچۆن سەرنجی خۆی لەسەر ئۆزال بۆ مام جەلال باسکردوە (ئەو یەکەمجارەی کەچاوپێکەوتنم لەگەڵ ئۆزال کرد. من سوتفە مام جەلال-م بینیبوو لە لەندەن. پێموت ئینتیباعێکی زۆر باشم هەیە لەسەر ئۆزال.

*** ئەو کاتە هێشتا سەدام کوەیتی نەگرتبوو؟**

– نەخێر نەیگرتبوو، بەمام جەلالم وت من ئینتیباعێکی زۆر باشم لەسەر ئۆزال هەیە، لاموایە ئەو بەشێوەیەکی گشتی کراوەیە.

ئینجا هاتەوە سەر باسی دووەم دیدار (کە وتی : دانیشە من پرسیارم هەیە، زۆر بەگرنگییەوە پرسیاری کرد؟ وتی من دەزانم تۆ کوردی، وتم بەڵێ من کوردم، وتی دیارە پەیوەندیت لەگەڵ سەرکردەکانی بزوتنەوەی کورددا هەیە؟ بەڵێ وایە. وتم من ئەندامی هیچ حزبێک نیم، بەڵام پەیوەندیم باشە لەگەڵ هەردوو حزبی سەرەکیو هەردوو سەرۆکو سەرکردایەتیان دەناسم. ئیتر زۆر پرسیاری کرد لەسەر دۆخی کوردی عیراق، کورد، تورکمانو عەرەب. نەخشەیەکی عیراقیشی هەبوو لەبەردەمی خۆی دانابوو، شەرحی کردو وتی ئەوە لێرەوە کوردو تورکمان ئیمتیدادیان لەباکووردوە تورکیایەو شیعەش ئیمتیدادیان هەیە، سوننەش ئیمتیدادیان هەیە، ئێمە دەتوانین ببین بە محامیی کورد.

*** ئەمە هێشتا راپەڕینی کوردستانو عیراق نەببوو؟**

– هێشتا نەببوو، نازانم سێ یان چواری شوبات بوو، یان درەنگتر، یان نیوەی شوبات بوو.

***راستەوخۆ وتی ئێمە حیمایەی کورد دەکەین؟**

–بەڵێ، وتی تۆ روونی بکەرەوە بۆ سەرکردەکانی کورد کەئێمە دەتوانین حیمایەتی کورد بکەین. یانی دیدارەکەمان زۆر هاوڕێیانەو دۆستانەبوو، هەتا پێشەکی سەیری یاری دوو گۆڵی دەکردو وتی: ئەو گۆڕەپانە دەبینی هەمووی سەوزەو ئەمە هەمووی گیای سروشتییەو دەستکرد نییە، من کەسەرۆک وەزیران بووم هەوڵمدا هەرچی یاریگای تورکیا هەیە بیکەم بەگیای سروشتی، دیارە حەزی لەیاری دووگۆڵی بوو. چونکە چاوپێکەوتنەکەمان دۆستانەبوو، کەوایوت، وەڵڵا منیش حەماسەت گرتمیو وتم باشە ئێوە چۆن دەتوانن حیمایەی کوردی عیراق بکەن ئەگەر ئێوە حیمایەی کوردی خۆتان نەکەن؟ وتم من ئەوە تەقریبەن مانگێکە لەهەموو کوردستان دەگەڕێم. ئەوسا هێشتا لەناوچەی کوردی بازگەو سوپا هەبوو، بەڵام زۆر توند نەبوو، لەبەرئەوە دەمانتوانی.

*** هێشتا دەتانتوانی جوڵە بکەن؟**

– بەڵێ. وتم مانگێک لەکوردستان بوومو زۆر شتم دیووە، ئەوانە ئەسڵەن ناوێرن بڵێن کوردین، هەتا ئەو وتی کام کوردستان؟ وتم کوردستانی تورکیا، قسەی نەکرد، کەبەو جۆرە شتەکانم پێوت، وتی ئێمە کێشەمان هەیە لەناوچەی باشوری خۆرهەڵاتی تورکیا، هەندێک یاسای خراپ لەزەمانی حوکمی تاک حزبییەوە ماوەتەوە، نەیوت حوکمی عەسکەر، دەبێت ئەو یاسایانە بگۆڕین، بەڵام کاتمان دەوێت. وتم مافیان نییەو ناتوانن بڵێن ئێمە کوردین، وتی ئەی لەعیراق وانییە؟، وتم نەخێر وانییە، لەعیراق راستە کورد دژی سەدامەو سەدام کۆمەڵکوژی دەکات، بەڵام هەویەی کوردی هەیەو دانی پێدانراوەو لەوەزارەتی رۆشنبیری بەڕێوەبەرایەتییەکی رۆشنبیری کوردی هەیەو بەکوردی ئێزگەو تەلەفزیۆن هەیە، کوردی ئەوێ بەکوردی قسەدەکەن، وتی ئێمەش دەتوانین ئەوە بکەین، ئینجا دەستیکرد بەپرسیاری ترو دیارە زۆر شتی خۆی ئامادەکرد بوو، باسی کوردی کردو پرسیاری لەسەر زۆرشت کرد، نازانم لەسەر قادریو نەقشبەندیو بارزانیو تاڵەبانی، کێ قادرییەو کێ

مام جەلال و کامەران قەرەداغی

نەقشبەندییەو جیاوازیی ئەوانە چییە؟، پرسیاریشی کرد کەهەڵوێستیان بەرامبەر بە یەکەکە چییە؟ منیش بەپێی توانا وەڵامم دەدایەوە، ئەو هەر گرنگی بەم بابەتانە دەدا.

پەیوەندیی راستەوخۆ لەگەڵ کورد

*** ئەمە هێشتا چاوپێکەوتنەکەتان نەکردوە؟**

–نەخێر هێشتا چاوپێکەوتنەکەمان نەکردبوو، لەکۆتاییدا هەر تەئکیدی لەسەر هەڵوێستی حزبە کوردییەکان دەکردەوە، بارزانی دەڵێت چیو تاڵەبانی بەرامبەر بەکوردی تورکیاو یەکەکە دەڵێت چی ، لەسەر کەرکوک پرسیاری کرد، منیش هەر لەخۆمەوە شتێکم بەبیردا هات. وتم باشە کەوابوو تۆ زۆر گرنگیی دەدەی بەهەڵوێستی حزبە کوردییەکان، ئەی باشە بۆ پەیوەندییەکی راستەوخۆ ناکەیت لەگەڵ سەرکردایەتیی کورد؟ وتم هەڵبەتە ئیشی من رۆژنامەنوسییەو کەسیان منیان سەرپشک نەکردوە، بەڵام بەدیدی خۆم لاموایە پێیان باش دەبێت. وەڵامی نەدایەوە، بەڵام راوێژکاری رۆژنامەنوسی کایاتۆپەری، کەزۆر جێی متمانەی بوو، بەرامبەری دانیشتبوو، سەرەتا نەخشەکەی بۆ کردبۆوە کە لەسەر عیراق بوو، سەیرێکی کایای کردو کایا شتێکی نوسی.

پاش ئەوە، ئۆزال وتی تورکیا جۆرەها پێکهاتەو نەتەوەی تێدایە. لازو چەچەنو تورکو کوردو نازانم چیو چی، وتی من داپیرەم کوردە، ئیتر گفتوگۆکەمان نزیکەی سەعاتێکی پێچوو، کایاش پێیوت کە رۆژنامەنوسی تر هەیە، بەڵام من زووتر وتم چاوپێکەوتنەکە بکەین، ئیتر نزیکەی (20) دەقیقە چاوپێکەوتنێکم لەگەڵ کرد، بۆیە چاوپێکەوتنەکەمان (90)دەقیقەی خایاند، کەچوومە دەرەوە رۆژنامەنوسەکان زۆر پێیان سەیربوو.

ئامادەیی بەرەی کوردستانی

ئۆتێلەکەم هەر بەرامبەری ئۆتێلەکەی ئەو بوو، ئەو عادەتەن لەئۆتێلی سوپا دادەبەزی، چوومەوە ئۆتێل چاوپێکەوتنەکەم نوسیو ناردم بۆ (الحياة)، دەمزانی مام جەلال لە لەندەن بوو، تەلەفۆنم کردو قسەم لەگەڵ کرد، وتم وەڵڵا مام جەلال من لەخۆمەوە شتێکی وام کردوە، بەس نازانم باش یان خراپم کردوە، وتی وەڵڵا زۆرباشت کردوەو ئەمە شتێکی زۆرباش دەبێت ، پێیان بڵێ، بەناوی منو کاک مەسعود بارزانی رەزامەندین. ئەوکاتە بەرەی کوردستانی هەبوو، مام جەلال لەدەرەوەو کاک مەسعود لەناوەوە، بەرپرسی بوون.

دووەم رۆژ دەبووایە بگەڕێمەوە لەندەن، پێش گەڕانەوەو چوونە فرۆکەخانە، چوومەوە ئەوێ، بۆ ئۆتێلەکەی ئۆزال کە لەوێ نەبوو، بەڵام ئەو ئەفسەرەی پێش رۆژێک لەوێ بوو منی ناسیەوەو پرسیم، وتی ئۆزال و کایا چوونەتە دەرەوەو جەولەیان هەیە، ئیتر منیش کاغەزی ئۆتێلەکەم لابوو لەسەر ئەوە نوسیم کە مستەر تاڵەبانی بەناوی خۆیو کاک مەسعودەوە دەڵێت ئامادەین بۆ پەیوەندیی، وتم ئەگەر پێویستیش بوو وەڵامیان بدەنەوە لەرێگەی منەوە ئەوە ژمارە تەلەفۆنەکەی منە لە(الحياة)و خواحافیز، خستمە زەرفێکەوەو لەسەری نوسیم (تایبەت).

سەردانی جەنگیز چاندار

سەفەرم کردەوە بۆ لەندەن. ئیتر لەوێ مام جەلالم بینی و وتم حاڵ و مەسەلە وابوو، وتی لەوەدەچێت جددی بن، چونکە پێش رۆژێک یان هەمان رۆژ، رۆژنامەنوسێکی تورکیش، جەنگیز چاندار، هاتبووە لامان، وتی ئەویش باسی ئەوەیکرد کەئۆزال کراوەیەو ئەو شتانەی لەسەر ئۆزال دەیڵێن هەمان ئەو شتانەیە کەتۆش بەئێمەی دەڵێی، دەبێت شتێک هەبێت، وەڵڵا ئیتر تەقریبەن پێنج تا شەش رۆژی پێچوو، لە(الحياة) بووم، وتیان تۆیان دەوێت لەئەنقەرەوەو دەڵێن مەکتەبی سەرۆکی کۆماری تورکیایە. کایا لەسەر خەت بوو، وتی کەسەرۆک ئۆزال رەزامەندە، بەڵام دەبێت جارێک نهێنی بێتو نابێت باس بکرێت، دوایی وتی دەمانەوێت بیان بینینو دیدارێک بکەین. بەڵام جارێک نازانین لەکوێ بیکەین.

*** جارێک هەر دیداری مەکتەبەکە بێت، نەک ئۆزال خۆی؟**

– نەیوت، هەر وتی سەرۆک ئۆزال رەزامەندەو دەبێت دیدارێک بکەین، من بەمام جەلالم وت. وتی زۆرباشە، لەپاشان وتی قسەم کردوە لەگەڵ کاک مەسعود، دەبێت منو کاک هۆشیار زێباری برۆین. پاش ئەوە کایا تەلەفۆنی کردەوە لەکوێ بیانبینین؟ لەئەمستردام یان لەجێگەیەکی تر. وتم باشە بۆ دەگەڕێن، لەجێی تر دەعوەتیان بکەن، بابێنە ئەوێ، وتی ئەوە فکرەیەکی باشە، وتی باشە بابێنو کاتەکەیان دیاریکرا، بەڵام ئەو ماوەیە لاموایە مام جەلال دەچوو بۆ ئەمریکا لەوێ مەوعیدی چەند دیدارێکی بۆ دانرابوو، هۆشیاریش لاموایە دەچوو بۆ ریاز. وتیان باشە دەڕۆینو دوایی دێینەوە. ئیتر ئامادەکاریی کراو باس لەوەکرا کەچۆن بڕۆن. دوایی کاک هۆشیار وتی ناتوانم بڕۆم، لەجێی من کاک موحسین دزەیی دێت. ئیتر من هەر ئامادەکاریم دەکردو لەکۆتاییدا ئەوان وتیان دەبێت پێش (13)ی مانگ بێن، چونکە ئۆزال جەولەیەکی هەیەو دەبێت سەفەر بکات.

*** پێش 13ی مانگی سێ؟**

– پێش(12–13)ی مانگی سێ، لاموایە هەشتی مانگ بوو، هەریەکەو لەلایەکەوە چووبوونە ئەنقەرە، لەوێ دیدارەکەیان کرد. بەو شێوەیە دەستیان کرد بەپەیوەندیکردن. تاماوەیەک هەر لەرێی منەوە پەیوەندییان دەکرد، پاش ئەوە هەتا رێککەوتن کەنوێنەریان هەبێت لەمانگی حوزەیرانی (1991)، ئیتر یەکێتی نوێنەری ناردو پارتی نوێنەری نارد.

چەند سەرچاوەیەکیش وردەکاری زیاتر لە سەر ئەم دەستپێکە دەدەن (لە رۆژی 11/ مارت/1991)دا تاڵەبانی کۆبوونەوەیەکی نهێنی لەگەڵ ئۆزاڵ کرد، دواتر رایگەیاند لە تورکیاوە پشتگیری و سۆزی بۆ گەلی کورد دەستکەوتووە، پاش ئاشکرابوونی کۆبوونەوەکانی نێوان تاڵەبانی و سەرۆکایەتی کۆمار و حکومەتی تورکیا، کەناڵی راگەیاندن بە سەرسامییەوە باسیان

لـەم رووداوە کـرد، سەرۆکی گەورەترین گرووپ ی بەرهەڵستکاری پەرلەمانی سلێمان دیمریل، ئەمەی بە «یاریکردن بە ئاگر» وەسفکرد و تۆمەتی خیانەتی دایـە پاڵ ئـۆزال، لەبەرامبەردا سەرۆکی حکومەت یلدرم ئاقبلۆت ئـەوەی خستەڕوو»کوردی عێراق ئـارەزووی پێکهێنانی دەوڵەتیان نییە..... پەیوەندییە سیاسییەکانی هەرێمی کوردستان.. سەرچاوی پێشوو ل92)

تورکیاو ناوچەی دژەفڕین

*** هەڵوێستی تورکیاش لەمەسەلەی ئـاوارەکـانو پشتگیری بڕیـاری (688) هەر لەو وتەیەبوو کەئۆزال باسی کردوە: حیمایەی کورد دەکەن؟**

– پـێدەچـێت، چونکە ئـەو هەموو خەڵکەش چووبوونە سەرسنور، ئیتر تورکیا رێی پێنەدان کەبچنە ناو تورکیاوە، داوای دەکرد دەبێت شتێک بکرێت بۆیان، ئەوکاتە فەرەنسا لەڕێی برنارد کۆشنەرەوە لەگەڵ تورکیا پرۆژە بڕیارێکیان پێشکەشکرد بۆ ئەنجومەنی ئاسایش کەبووە هۆکاری ئەوەی جۆن مێجەر داوایـکرد ناوچەی دژەفڕین دابمەزرێت.

*** با بێینە سەر وێستگەی سووەم، کاک کامەران بیرۆکەی گفتوگۆ لەگەڵ پەکەکە چۆن دروست بوو؟**

– ئـەوە پـەیوەنـدیی بـە مـام جـەلال خۆیەوە هەبوو لەگەڵ تورکیاو نوسینگەی ئۆزال. دیسان لە(الحیاە) بوومو مانگی سێی ساڵی (1993)چوومە دیمەشق. مام جەلال خۆی پەیوەندیی کرد بوو لەگەڵا ئەنقەرە بۆ ئاشتی لەگەڵا پەکەکە.

*** لـەدیـمـەشـقـەوە پـەیـوەنـدیـیکرد بەئەنقەرەوە؟**

–بەڵێ، مەکتەبی ئـۆزال ئاگای لەو پەیوەندییە هـەبوو، مـام جـەلال لەگەڵ ئۆجەلان قسەیکردو ئیقناعی کردبوو ئاگربڕ بکـات، قەناعەتی هێنابوو، لـەوێ بۆ یەکەمینجار ئۆجەلانم بینی، هاتە ماڵی مام جەلالو یەکترمان ناسی. دووەم رۆژ چوومە لای بۆئەوەی چاوپێکەوتنی لەگەڵ بکەم، بۆ(الحیاە).

> دەڵێن ئۆزال کۆتا شت پێش مردنی پرۆژەیەکی هەبوو، کەبیری لێدەکردەوەو شتی نوسیووەو پلانی داناوە کەچۆن بەردەوام بێت لەمەسەلەی کورددا بۆ ئەوەی شەڕ نەبێت

***ئەمە پێش ئاگربڕەکە؟**

– بەڵێ، بۆئەوەی لەو چاوپێکەوتنەدا بڵێت ئاگربڕ دەکـەم و فیعلەن وابـوو، چاوپێکەوتنم لەگەڵ کرد.

ئۆجەلانو دامەزراندنی فیدراڵی

*** هێشتا کۆنگرە رۆژنامەنوسییەکەی نەکردبوو؟**

–نەخێر، بـەڵام باسی فیدراڵی کردو وتی ئێمە فیدراڵیمان دەوێت، واتە یەکێک لەو شتانەی کە ببێت بافیدراڵیی دابمەزریت. وتـی: نیازم هەیە بـەمزووانـە بۆئەوەی کەنیەت باشی پیشان بدەم ئاگربڕ رابگەیەنم، ئەوەبوو بۆ دووەم یان سێیەم رۆژ چووەوە بۆ لوبنان، بەهەمان شێوە منیشو مام جەلال–یش چووین، ئیتر لەوێ رایگەیاند.

*** لـەو کۆنگرەیەدا کـەمال بۆرقایو ئەحمەد تورکیش لەوێ بوون؟**

–نـەخـێر! ئـەحـمـەد تـورکو کەمال بۆرقای لەوێ نەبوون، ئاپۆ خۆی بوو، مام جەلال بوو، ژمارەیەک رۆژنامەنوسیش وەسـتابـوون، من وەک رۆژنامەنوسێک وەستابووم، ئەو ئیعلانی کرد کەبۆ (21) رۆژ ئاگربەست بکات. ئەوەبوو بەردەوام بوو هەتا مانگی پێنج کە تێکچوو، چونکە لە چالاکییەکی سەربازیدا سەربازی تورکیا کوژران.

پێش کۆچی دوایی ئۆزال

*** دوای ئەوە ئۆزالت نەبینییەوە؟**

– ئـۆزال پـاش ئـەوە کۆچـی دوایـی کـرد، من چـووم مەوعیدم هەبوو لەگەڵی بۆ ئەوەی بیبینم، دیسان جەولەی هەبوو تەقریبەن دوو هەفتە. گوایە پـاش ئەوە دێتەوەو بیبینم، ئەوکاتە جەنگیز چانداریش وەکو راوێژکاری نارەسمی ئۆزال بوو بۆ پەیوەندیی لەگەڵ کوردو بابەتەکانی دیکەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، چونکە جەنگیز نزیک بوو لێی، بارودۆخی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی دەناسیو لە لوبنان سی ساڵ ژیابوو، منو جەنگیز پەیوەندیمان زۆربوو، مەوعیدەکەم تێکچوو. ئۆزال لەسەفەرەکەی گەڕایەوەو لاموایە دووەم، یان سێیەم رۆژ بوو، وەفاتی کرد.

*** بـەڕای ئێوە ئەگەر ئـەو وێستگەیە نەپچڕایە، پێتوایە دەکرا مفـاوەزات یان شتێکی رەسمی بکرێت؟**

– زەحمەتە بڵێی دەبووە گفتوگۆ، بەڕای من ئەوکاتە هێشتا لەتورکیا بارودۆخ گونجاو نەبوو، بەڵام هەولی دەدا، هەتا دەڵێن ئۆزال کۆتا شت پێش مردنی پرۆژەیەکی هەبوو، کەبیری لێدەکردەوەو شتی نوسیووەو پلانی دانـاوە کەچۆن بـەردەوام بێت لەمەسەلەی کورددا بۆ ئەوەی شەڕ نەبێت. ئەوە بابەتێکی سەرەکی بوو لەلای، بەڵام باوەڕ ناکەم ئەمە مانای ئەوەبێت مفاوەزات دەکراو شت دەکرا، چونکە بارودۆخ ئارام نەبوو. لە تورکیاش ئەوکاتە هێشتا سوپا هێزێکی سەرەکی بوون. ئۆزالیش ئەوماوەیە دەسەڵاتی کەمیبۆوە، چونکە لەهەڵبژاردن حزبەکەی دۆڕاندی. کە سلێمان دەمیرێل بووە سـەرۆک وەزیـران، لەپەرلەمان زۆر هەوڵیدا هەرچەند بتوانێت دەسەڵاتەکانی سەرۆک کۆمار کەمبکاتەوەو بیدات بەسەرۆک وەزیـران، سەرکەوتوش بوو، چونکە پشتگیریی هەبوو لەپەرلەمان، ئیتر سەرکۆماریی بوو بەشتێکی رەمزی،

دیارە دوایی دەمیرێل خۆی بوو بەقوربانی سیاسەتی کەمردنەوەی دەسەڵاتەکانی سەرکۆمار. چونکە پاش ئەوە دەمیرێل بوو بەسەرۆکو دەسەڵاتی ئەوەندە نەمابوو، خۆی بوو بەهۆکاری ئەوەی دەسەڵاتی نەمێنێت.

*** لەبیرمە ئەوکاتە لە(الحیاه) وتارێکت نوسی کەدەڵێیت زۆرجار عەرەبەکان دەڵێن عیراق حوکمی زاتی داوە بەکوردەکان، بەڵام نازانێت ئێستا کرانەوەیەک لەتورکیا هەیە، دایکی ئۆجەلان دەچێتە سەر قەبرو خەڵک دەستی دایکی ماچ دەکات؟**

–بەڵێ لەو هەڵبژاردنەی ساڵی (1992) کورد ڕێژەیەکی کورسی پەرلەمانی هەبوو.

* لەیلا زاناو پەرلەمانتارەکانی کورد لەگەڵ حزبی سۆسیالست، واتە حزبەکەی ئیردال ئینینۆ هەڵبژاردنیان کردو بردیانەوەو (23)کەسیان بوون بە نوێنەرو لەپەرلەمان کوتلەیان پێکهێنا، ئیتر ئەوەبوو بوو بە بەزم. لەیلا زانا رەتیکردەوە کە بەتورکی قسە بکاتو سوێند بەوەلائی بۆ ئەتاتورک بخوات. بەڵکو بەزمانی کوردی جوملەیەکی وت و بوو بە بەزم. پاش ئەوە گرتیانو حەپسکرانو رێگریان لێکرا کاری سیاسیی بکەن.

هەر لەسەرەتاوە دەموت لەتورکیا ئەگەر کرانەوە روویدات زووتر دەتوانن کێشەی کورد چارەسەر بکەن. ساڵی (1989)لەتورکیا کەس نەیدەوێرا بڵێت من کوردم، کەس نەیدەوێرا بەزمانی کوردی قسە بکات، بەڵام لە ساڵی (1992) بەسێ ساڵ، کەماوەیەکی کەم بوو، (23)نوێنەری کورد کوتلەیان پێشکەشکرد، بۆیە بەردەوام دەموت کلیلی مەسەلەی کوردی لەتورکیایە، تورکیا زۆر گرنگە.

*** دەوترێت ئەوکاتە فکرەیەک باس کرا لەگەڵ مام جەلال، گوایە ئۆزال باسیکردوە، کە تورکیا لەگەڵ کوردستانی خۆمان فیدراڵییەتێک دروست بکەن، ئەوە تا چەند وابوو؟**

– باس نەکرابوو، بەڵام قسە بوو و دەکرا.

فیدراڵی بۆ کوردی تورکیا

*** هەروەکو بیرۆکە دەگۆڕدرایەوەو باسدەکرا؟**

– وەکو ئەفکار، قەت باس نەکراوە لەنێوان مام جەلال و ئۆزالدا. ئەو فکرەیە باس نەکراوە، مام جەلال خۆی هەندێکجار ئەوەی بەئەفکار دەوت، بەڵام ئەوەندەی من بزانم ئەوە باس نەکرابوو، ئۆزال خۆی ئەفکاری هەبوو کە تورکیا خۆی ببێت بە فیدراڵی.

***واتا فیدراڵی بۆ کوردی تورکیا؟**

– نەک هەر بۆ کورد، بەڵکو تورکیا ببێت بەدەوڵەتێکی فیدراڵی، زۆر ئەفکاری هەبوو. ئۆزال کەباسی دەکرد هەندێکجار تەرحی دەکردو وەکو شۆکێک دەبوو لەکۆمەڵگەی تورکی، ئەو ئسلوبەی هەبوو. بەڵام هەتا رادەیەک سنور هەبوو، نەیدەتوانی لەوە زیاتر بڕوات.

*** بەڕای تۆ ئۆزال لەو چەند جارەی کە بینیوتەو ئەفکاریت خوێندوەتەوە، ئەفکاری عوسمانی نوێی هەبووە، وەک بڵێی ئەو باوکی ڕۆحی ئەو مەسەلەیە بوبێت. راستە پارتی دادو گەشەپێدان ئێستا باسی دەکات؟**

– ئەو باسی کردوەو لەگەڵ منیش قسەی کردوە، بەڵام بڵاونەکراوەتەوە، عوسمانی تازە نەک بەمەفهومی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیو بەمەفهومی جوگرافیو هەژمون، بەڵکو بەمەفهومی ئەوەی ئەیوت تورکیا دەتوانێت ببێت بەنموونەیەک بۆ هەموو ناوچەکە، نموونەیەکی دیموکراتی فرەیی، کرانەوەو لێبوردەیی، نموونەیەک بۆ ئەوەی ئەو ناوچانەی بەشێک بوون لەدەوڵەتی عوسمانی لاسایی بکەنەوە، ببێت بەمەشخەڵێک، ئۆزال ئەفکاری وابوو، نەک بەمانای ئەوەی هەمووان ببنەوە بەبەشێک لەدەوڵەتێکی عوسمانی، ئەم ئاڕاستە تازەیەش لەناو دادو گەشەپێدان، تەقریبەن شتێکی وایان هەیە. ناڵێن ئەمە عوسمانلی تازەیە، بەڵام عەمەلییەن وایە.

*** جۆرێکە لە هێزی نەرم؟**

– بەڵێ وادەکەن. کرانەوە پەیڕەو دەکەنو ئەوەی کەداود ئۆغڵو باسی دەکردو دەیوت زیرۆ کێشە لەگەڵ دراوسێکان. جا بەو سیفەتەی کە کوردی عیراقیش دراوسێی تورکیان، دەبێت لەگەڵ کوردی عیراقیش کێشە نەمێنێت، ئۆزال زیاتری دەگوت. دەیوت خزم، دەیوت کوردی عیراق خزمن لەگەڵ کوردی ئێمە، مانای ئەوەیە خزمی ئێمەشن، چونکە کوردی ئێمە بەشێکن لەمیللەتی تورکیا. ئەوانەش خزمن وەکو چۆن تورکی بولگاریا لەکاتی خۆی کەبوو بەکێشەو هاتنە سەر سنور، بەهەمان شێوە ئۆزال وتی تورکی بولگار خزمی ئێمەن، چونکە ئێمە تورکینو ئەوانیش تورکن، لەگەڵ کوردیش دەڵێت ئەمانیش خزمی بەشێکن لەمیللەتی تورکیا.

تورکوت ئۆزال

بەوجۆرە باسی دەکرد، داود ئۆغلۆش دەیوت (زیرۆکێشە) لەگەڵ دراوسێکان، کورد دراوسێمانەو دەبێت لەگەڵ کورد کێشەمان نەبێت.

پەکەکەو قەندیلو بەدەپە

*** پێتوایە ئەم پرۆسە ئاشتییەی کەئێستا هەیە لەنێوان پەکەکەو قەندیلو بەدەپە لەلایەکو حکومەتی تورکیا لەلایەکی تر سەربگرێت؟**

– من گەشبینم بەوەی سەربگرێت، بارودۆخەکە ئێستا لەبارە ، زۆر بەڵگە هەیە کەتورکیا ئەمجارە جدیە لەسەر ئەو بابەتە، ئەردۆگان پرۆژەی زۆری هەیە بۆ ئەوەی تورکیا بکاتە دەوڵەتێکی گەورە لەم ناوچەیەدا، لەڕووی ئابورییەوە سەربکەوێت، پلانی هەیە هەتا بۆ ساڵی (2023)تورکیا چی بکات؟، (30)ساڵی تر تورکیا دەبێت بەهێزێکی گەورەی ئابوری، پرۆژەی هەیە تورکیا لەپەرلەمانییەوە بۆ سەرۆکایەتی بباتو بەردەوامیش دەڵێت بەبێ چارەسەری مەسەلەی کورد تورکیا ناتوانێت ئەو شتانە بکات، چونکە دەبێت ئاشتی هەبێتو هەموو ئەم کێشانە چارەسەر بکرێن. خۆشمان دەبینین ئێستا مەسەلەی کورد لەتورکیا چەند گەشەی کردوە، تورکیا ماوەیەکی زۆر دەیوت ئۆجەلان تیرۆریستە، بەیاسا ئێستاش تیرۆریستە، پەکەکە تیرۆریستە، بەڵام گفتوگۆ لەگەڵ ئەو دەکات، هەرچەندیش مام جەلال پێیدەوتن، کاک مەسعود بارزانی پێیدەوتن کەبیانەوێت کێشەکە چارەسەر بکەن، دەبێت بەشێوەیەکی سیاسی بێتو لەچوارچێوەی ئەوەدا لەگەڵ پەکەکە گفتوگۆ بکەن. کە لەگەڵ مام جەلال بووم لەتورکیا بەردەوام دەیوت ئەگەر بتانەوێت چارەسەری کێشەکە بکەن دەسەڵاتی سەرەکی ئۆجەلان خۆیەتی، دەبێت لەگەڵ ئەو قسە بکەن، ئێستا تورکیا هاتوەتە سەر ئەو بڕوایە کە فیعلەن دەبێت لەگەڵ ئەو گفتوگۆ بکەن، ئیتر چۆن دەبێت؟ نازانین، ئەمە سەرەتایەو نازانین چۆن گەشە دەکات؟ بەڵام بەدوری نازانم بەتەدریجی ببێت بەمفاوەزات، چونکە هەتا

که لەگەڵ مام جەلال بووم لەتورکیا بەردەوام دەیوت ئەگەر بتانەوێت چارەسەری کێشەکە بکەن دەسەڵاتی سەرەکی ئۆجەلان خۆیەتی، دەبێت لەگەڵ ئەو قسە بکەن

ئێستا مفاوەزاتی ناڕاستەوخۆیە، واتە ئەوە نییە دوولایەن دابنیشن لەسەر مێزێک، بەڵام دور نییە ئەوەش ببێت.

***واتە ئێستا چارەسەری عەمەلی نییە؟**

– من بڕوام وایە ئەم پرۆسەیە ناوەستێت و بەردەوام دەبێت، دەبێت هەردوولا هاوکاربن و دەبێت قسە و مفاوەزە بکەن، چونکە بەئینگلیزی تەعبیرێک هەیە سەما بە کەسێک ناکرێت، بەڵکو بە هەردوولا دەکرێت. ئەوکاتە تورکیا یەک کێشەی کوردی هەبوو لەگەڵ پەکەکە، دیارە لەم ماوەیەی دواییدا بوو بەدوو کێشە، کوردی سوریاش.

مەسەلەی کورد بوو بەدوو مەسەلە

*** لەگەڵ کوردی سوریاش؟**

– بوو بەدوو کێشەی کوردی، بەڵام ئەگەر ئەمە چارەسەر بکات لەوێش بارودۆخی باشتر دەبێتو هەردوو کێشەکە چارەسەر دەبێت، چونکە کوردی سوریاش زیاتر لایەنگری پەکەکەن. واتای ئەوانیش کەسب بکەن و کوردی سوریاش مومکینە ئەوکاتە هەڵوێستێک لەگەڵ پەکەکە وەربگرن کە زیاتر دژی ئەسەد بن، بۆ تورکیا ئەو لایەنەشی هەیە .

***ئەی کاریگەریی دەکاتە سەر کوردی عیراقیش؟**

– بەدڵنیاییەوە، چونکە کوردی عیراق رۆڵی هەیەو بەردەوام دەڵێن تورکیا داوامان لێبکات یارمەتی دەدەین. ئەوەندە شت گۆڕاوە، ئەوسا قەدەغە بوو کوردی عیراق تەدەخول بکات لەکاروباری کوردی تورکیا، ئێستا تورکیا دەزانێت و رەزامەندیشە لەسەری، لەگەڵ کوردی سوریا دێنە ئێرەو هاوکاریی دەکەن و کۆنگرە دەکەن، بۆیە رۆڵی کوردی عیراق رۆڵێکی هاوکارە، ئەگەر لەتورکیاو سوریا کێشەی کورد چارەسەر بکرێت، لەبەرژەوەندیی کوردی عیراقیشە. چونکە پاش پێنج یان دەو پانزە ساڵ نازانم چی دەبێت لەڕووی جوگرافییەوەو بارودۆخی تر دەقەومێت. مومکینە لەتورکیا شتێک بێت، لەسوریا شتێکی ترو لەعیراقیش شتێکی تر بێت، رێکبکەون و فیدراڵیی هەبێت، واتە هەموو ئەگەرێک کراوەیە، بەڵام ئەوەی ئەکیدە ئیتر ئەم ناوچەیە ناتوانن دەوری کورد پشتگوێ بخەن، قەناعەتیش پەیدا بووە بەبێ چارەسەرێکی وا کە کورد پێی رازی بێت و تورکیاش رازی بێت، ئەم ناوچەیە ئیسراحەتی تێدا ناکرێت.

پەراوێزێکی تر بۆ فیدراڵییەکەی ئۆزاڵ

خراپ نییە لە پەراوێزی بەسەرکردنەوەی هەڵوێستی ئۆزاڵ لەبارەی فیدرالیزەکردنی تورکیا و بگرە پەیوەستکردنی کوردستانی باشور بەو فیدراڵییەوە ئاماژە بە زانیارییە دژەپێکراوەکانی ئەو دەمە بکەین.

کتێبی ترکیا و کوردستان العراق- الجارین الحائرین لە نوسینی توێژەر بەیار مستەفا سەیفەدین چڕکراوەیەکی پوخت و ریزبەندکراوی هەڵوێستەکانی ئەو دەمەی یاداشت کردوە.

پاش داگیرکردنی کویت لەلایەن عیراقەوە ،لەساڵی (1990)،تورکیا هەڵمەتێکی پروپاگەندەی چالاک و بەر فرەهی بەخۆوە بینی بۆ قۆستنەوەی رووداوەکان بە ئاڕاستەی گێڕانەوەی موسڵ وکەرکوک کە تا ئێستاش باس لە «تورک بوونی» ئەو ناوچانە دەکرێت لە تورکیا .

بەرپرسانی تورک، لە سەروبەندەی قەیرانی کوەیتدا، لە رەوشی ئەو شەپۆلە دور نەبوون کە وتار و لێکۆڵینەوە رۆژنامەوانییەکانی سەرجەم رۆژنامەکانی تورکیا سەبارەت بە کێشەی موسڵ وکەرکوک، خولقاندبوویان. ئەوی ئەو بۆچوونەی بە هێزتر کرد بڵاوبونەوەی ئەوی پێی دەگوترێ «نەخشەی ئۆزال»بوو لە پایزی ساڵی (1990)دا ،کە بەپێی ئەو نەخشەیە عیراق بۆ سێ وڵاتچۆکەی عەرەبی وکوردی و تورکمانی لە چوارچێوەی یەکێتی فیدراڵیدا دابەش بکرێت ، هەروەها ئەوەی کە سەرۆکی تورکیا زاراوەی «گەلانی عیراقی «بەکارهێنابوو. جا ئەگەر ئۆزال ئارەزووی دابەشکردنی عیراق بکات بۆ سێ وڵاتچۆکە ئەوە بۆ ئەوەیەتی ئاسانکاری بۆ دامەزراندنی «فیدرالی ئۆزالی» بکات کە لکاندنی باکورە کوردییە تورکمانییەکەی عیراقیش بۆ سەر تورکیای بە دواوە بێت و فیدراڵییەکی تورکی –کوردی دابمەزرێت. بەوە ئەیویست بە بەردێک دوو چۆلەکە بکوژێت : یەکەمیان زامن کردنی سەرچاوەیەکی زۆری نەوت بۆ تورکیا ،کە نەوتی نییە. دووەمیش : زیاترکردنی رۆڵی میحوەری تورکیا وەک هێزێەکی گەورە لە خۆرهەڵاتی ناوەراستدا . جەنگیز چاندار رۆژنامەنوسی بەناوبانگی تورکیا و کەسایەتی نزیک لە ئۆزال، لە کۆتاییەکانی مانگی شوباتدا ساڵی 1991 دا ئاشکرای کرد، سەرۆک ئۆزال سەرقاڵی کۆکردنەوە و ئامادەکردنی دیکۆمێنتە تایبەتەکانی ئەو قۆناغە مێژووییەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1925،کە یەکێکیان باس لەپێویستی گەڕانەوەی ویلایەتی موسڵ دەکات بۆ سەر تورکیای « وڵاتی زۆر سەقامگیر و بە هێزی ئابوری» . دانیشتوانە غەیرە عەرەبەکانی وەک کورد وتورکمان وکلدان و ئێزدییەکان حوکمی تورکیان پێ باشترە تا هی عەرەب. ئەمانە هاوکات بوون لەگەڵ ئەو راپۆرتە رۆژنامەوانیانەی باسیان لە رێککەوتننامەی نهێنی نێوان تورکیا و ئەمریکا دەکرد سەبارەت بە پێدانی کەرکوک وموسڵ بە تورکیا...بیار مصگفی سیف الدین، ترکیا وکوردستان، الجارین الحائرین..سەرچاوەی پێشووتر، ل 186–187)

ئەگەرچی ئەم بیرۆکانە نەچوونەوە واری جێبەجێکردنەوە، بەڵام بەگشتی هەلومەرجی پەیوەندی باشورو تورکیایان دابینکردو ئەمەش لەو کاتەدا مام جەلالی هاندا کە بە خوێندنەوەی هەلومەرجی دژایەتی سەدام لەئاستی دونیادا بە هەڵوێستێکی قایمترەوە بەرەنگاری ئەگەری رێککەوتن لەگەڵ رژێمی سەدام لە دانوستاندنی نێوان بەرەی کوردستانی و بەغدا ببێتەوە. لەو رێککەوتنەدا بەعس باسوخواسە سەرەکییەکانی کوردی نەدەسەلماند بۆیە (لەم کاتەدا لە میانەی کۆنگرەی ئینتەرناسیۆناڵ لە تورکیا کە لە ناوەڕاستی مانگی ئەپریل بەرێوە چوو، ئۆزاڵ بە ئاشکرا پەیامێکی دایە تاڵەبانی کە، سەدام حسێن کەسێکی دیکتاتۆرە و جێگای متمانە نییە.

لێرەوە تاڵەبانی گەیشتە ئەو بڕوایەی پێویستە بەرێوەچوونی دانوستانەکان بە سەرپەرشتیاری نەتەوەیەکگرتووەکان و لە ژێر سایەی بڕیاری 688 بێت تا عیراق بەجێبەجێکردنی پابەند بکات...پەیوەندییە سیاسییەکانی..سەرچاوەی پێشوو ل96)

رژێمی سەدامیش هەر لە رێی تارق عەزیزی گەورەی دیبلۆماتکارەکانی خۆیەوە کەوتە کێبڕکێی تاڵەبانی لەسەر گۆڕەپانی تورکیا (عیراق هەستی بە کاریگەری بۆچوونەکانی ئۆزاڵ بە سەر تاڵەبانی دا دەکرد، لەم پێناوەدا جێگری سەرۆکی حکومەتی عیراقی تاریق عەزیز لەسەرەتای یۆلیۆی (1991)دا سەردانی ئۆزاڵ–ی کرد، لەوە ئاگاداریکردەوە ئەگەر تورکیا دەستبەرداری پشتگیریکردنی کورد نەبێت، ئەوا عیراق ئۆتۆنۆمییەکی گەشەندوویان دەداتێ. هەروەها پێشنیاری کردبوو، ئەگەر کورد لە دانوستانەکانی بەغدادا لەسەر داواکارییەکان پێداگیری بکەن، ئەوا تورکیا هاوکاریی عیراق دەکات لە سەرکوتکردنی کورد. سەدام حسێن لەم کاتەدا ئەوەی لە رۆژنامەی میللیەت–ی تورکی بڵاوکردەوە، کورد دەیەوێت دەوڵەتێکی کوردی دابمەزرێنێت کە سنورەکەی ناوچە نەوتییەکانی کەرکوکیش دەگرێتەوە، ئەمە پەیامێکی ئاگاداری و هەڕەشەکردن بوو بۆ تورکیا لە لایەن رژێمی عیراقەوە، مەبەستی سەرەکیش کێشکردنی تورکیا بوو بۆ ناو رێککەوتننامەیەک لە رواڵەتدا لە رێککەوتننامەکەی جەزائیر (1975)بچێت و لە ناوەڕۆکیشدا رەشەکوژکردنی کورد و بزوتنەوەکەی بێت، بەڵام لە بەرامبەردا، هەڵوێستی ئۆزاڵ بە هیچ جۆرێک وەڵام دەرەوەی بۆ پێشنیار و هەڕەشەکانی رژێمی عیراقی نەبوو، چونکە نە کێشەی کورد لە ئاستی (1975)دا بوو لە رووی هێز و دیبلۆماسیی و پشتگیری نێودەوڵەتیی، نە عیراقیش دەوڵەتێکی بە هێز و خاوەن ناوبانگی باش و بەڵێن و پەیمان بوو لە بەرامبەر دراوسێکانی... پەیوەندییە سیاسییەکانی..سەرچاوەی پێشوو ل97–98).

ئەم دۆخە بوو کە وای لە سکرتێری گشتی ی.ن.ک کرد هەڵسەنگاندنی نوێ بۆ وەرگۆڕانەکانی دەوڵەتەکەی ئۆزال بکات و بەدەوڵەتێکی دۆستێ کوردی بناسێنێت، وەکو نادر ئینتیسار نوسیویەتی (تاڵەبانی لە راگەیاندنێکی سەرنجڕاکێشدا لە تورکیاوە پێشنیازی کرد کە تورکیا دەورێکی زۆر چالاکانە دەبینێ لە چارەسەرکردنی کێشەی کورد لە عیراقدا... نادر ئینتیسار–ئیتنۆ نەتەوایەتی کوردی–وەرگێڕانی عەتا قەرەداخی ، بەرێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان، ساڵی (2004)، سلێمانی، ل216.

هەر ئەوکاتە گوتی (کوردەکانی عیراق لەوانەیە بخوازن بچنە پاڵ تورکیا..القچیە الکردیە فی ترکیا هنری پارکی وأخرون: وەرگێڕانی هەڤاڵ، بنکەی تۆژینەوە ل114).

دەورانێکی زۆری ویست تا لە دەمی حکومەتی دادو گەشەپێداندا بناغەی پەیوەندی باشور و تورکیا بخوازێت بگەڕێتەوە بۆ ئەندێشەی فراوانی دەورانی ئۆزال–تاڵەبانی.

لە ماوەی پێنج ساڵدا (دوو ملیۆن) کەس لە 21 پارێزگادا کۆچیان کردوە

کۆچ تورکیاشی گرتەوە

وەرگێڕانی: فازڵ حسین محەمەد

IDEA DEPLOMATIC

خۆپیشاندانەکانی تەقسیم

کۆچکردنی کوردەکان

هەرچەندە ئومێدی بەرقەراربوونی ئاشتیی و بوژاندنەوەی ئابوریی لە ئاسۆدایە، بەڵام کۆچکردنی دانیشتوانی خۆرهەڵات بۆ پارێزگاکانی خۆرئاوا لە ئایندەی نزیکدا ئەگەری نییە .

ڕێژەی دانیشتوانی خۆرهەڵات و باشوری خۆرهەڵات، ئەوانەی لە دەرەوەی زێدی خۆیان دەژین بە ڕێژەی (47%)لە (2012)دا زیادیکردوە لە ماوەی شەش ساڵداکە ڕێژەکەی (44%)بووە.

تورکیا وڵاتی کۆچکردنە، بەتایبەتی لە دوای پەنجاکانەوە شەپۆلی کۆچکردن لە لادێکانەوە بۆ شارەکانی وەک ئەستانبوڵدەستیپێکرد و بۆ(60) ساڵە بەردەوامە بەبێ وەستان. ئەگەری وەستاندنیشی نییە .ئەمڕۆ کۆچکردن هەر بەردەوامە لە دەریای ڕەش و ناوچەکانی خۆرهەڵات و باشور ی خۆرهەڵات و ناوەڕاستی ئەنادۆڵیاوە بۆ پارێزگاکانی خۆرئاواو دەریای سپی ناوەراست. شێوەی کۆچکردنەکە سەرسوڕهێنەرە، بەتایبەتی لە هەرێمەکانی خۆرهەڵات و باشوری خۆرهەڵات، کە دواکەوتوترین هەرێمەکانی تورکیان. یەکێک لە شتەکان کە لە ئێستادا سەرنج و بایەخ ڕادەکێشێت ئەمەیە: ئایا ئەو کۆچکردنە هێشتا درێژەی هەیە؟بۆچی خەڵک پرسیار دەربارەی ئەوە دەکەن؟ پێش هەموو شتێک، ئایا دانیشتوانی هەرێمەکە کە زۆربەیان کوردن، دەست لە کۆچکردن هەڵدەگرن لەبەر هۆکاری ئەمنیی کاتێک بەرەنگاربوونەوەی کوردوتورک گەیشتوەتە لوتکە؟ بەتایبەتی لە باشوری خۆرهەڵاتی ئەنادۆڵیا ، کە کوردەکان بە چڕیی تیایدا نیشتەجێن، ئایا سیناریۆی وەک »ئیدارەی سەربەخۆ» یاخود « قەوارەی فیدراڵیی» ڕێگرە لە دانیشتوان بۆ کۆچکردن؟

هەموو ساڵێک، لە (2007) وە، زانیاریی لەسەر جوڵەی دانیشتوان نوێدەکرێتەوە لە سیستمێکی تۆمارکردندا بە پێی ناونیشانەکان. بەگوێرەی ئەم داتایە (زانیاریە) شوێنی نیشتەجێبوونی کەسێک و

شوێنی تۆمارکردنی جیاکراوەتەوە.بۆ نمونە: کەسێک لە پارێزگای(وان) تۆمارکراوە، بەڵام لە ئەستەنبوڵ دەژی. بە گوێرەی ئەم داتایە، دەتوانیت هەژماری بکەیت چەند کەس لە(وان) تۆمار کراون و چەندیشیان لەوێ یان لە پارێزگاکانی دیکەدا نیشتەجێن.ئەمە زانیاریی پێشکەش دەکات لەسەر « کۆچکردنی بە کۆمەڵی دانیشتوان»

کەواتە ، لە نێوان (2007 و 2012)دا ، ئایا گۆڕان هەیە لە دابەشبوونی دانیشتوان کە لە (21)پارێزگای خۆرهەڵات و باشوری خۆرهەڵاتدا تۆمارکراون، کە کوردەکان تیایدا دەژین؟

دەبینین کە لە نێوان (2007 و 2012) دا ژمارەی ئەو کەسانەی لەدایک بوون و لەم پارێزگایانەدا تۆمار کراون لە (18) ملیۆنەوە هەڵکشاوە بۆ (20) ملیۆن.کەواتە لە شەش ساڵی رابردودا ژمارەی هاوڵاتیانی ئەم شارانە بەرێژەی(11%)یاخود (2)ملیۆن زیادیکردوە. زیادەی هەرێمەکانی دیکە لە هەمان ماوەدا تەنها (5.5%)ە .

هەروەها زانراوە کە رێژەی لەدایکبوون لە هەرێمەکانی خۆرهەڵات و باشور ی خۆرئاوا بەرزترە لە شوێنەکانی دیکە.

دەرەنجامی دووەم ئەوەیە، لە کۆتایی (2007) دا (44 %)ی ئەوانەی لە (21) پارێزگاکەدا تۆمارکراون لەو شوێنەی تیا لەدایکبوون نیشتەجێ نین. لە کۆتایی (2012) دا دەبینین ئەم رێژەیە گەشتوەتە(47%).

ئایا زۆرتر کێن ئەوانەی کۆچ دەکەن ؟

هۆکاری سەرەکیی کۆچکردن ئاشکرایە: بۆ دەستەبەرکردنی ژیان و بەدەستهێنانی کار و ئەو جۆرە شتانە، بەڵام ئایا هۆکاری تر نییە ؟بێگومان هەیەدەربازبوون لە ناوچەی گیروگرفت و دەربەگایەتیی، هەڵهاتن لەدەست هەڕەشەی سەلامەتیی و ملک وماڵ ، هەروەها هەڕەسەی کارەساتی سروشتیی و گەڕان بەدوای بارودۆخی باشتر و دۆزینەوەی فرسەتی فراوان بۆ کار و وەبەرهێنان، هەموو ئەمانە هۆکارن. پارێزگاکانی باکوری خۆرهەڵات زیاتر ئارەزووی کۆچکردنیان هەیە. نزیکەی (81%)ی ئەوانەی لە ئەردەهان

> لە کۆتایی (2007) دا (44 %)ی ئەوانەی لە (21)پارێزگاکەدا تۆمارکراون لەو شوێنەی تیا لەدایکبوون نیشتەجێ نین.لە کۆتایی (2012) دا دەبینین ئەم رێژەیە گەشتوەتە(**47%**)

تۆمارکراون و (76%)ی ئەوانەی تونجەلی و (73%)ی ئەوانەی ئەرزنجان و (66%)ی ئەوانەی کارس دور لە شوێنی لەدایکبوونیان دەژین.

کە تەماشای پارێزگاکانی باشوری خۆرهەڵات دەکەین ، بەوانەوە کە لە سێرت لەدایکبوونو، هاوڵاتی عەربیش بە چڕیی دەژین ، نزیکەی (61%) لە دەروەی سێرت دەژین . لەنێوان ئەوانەی خەڵکی ماردینن، زیاتر لە (51%)بۆ شوێنانی تر کۆچیانکردوە، هەروەها نزیکەی سێیەکی ئەو خەڵکانەی لە دیاربەکر تۆمارکراون دایشتوانەکەی (2) ملیۆنە، لە دەرەوەی پارێزگاکە نیشتەجێن .ساڵی ئۆرفەش بەهەمان شێوەیە.پارێزگای وان کۆچکردنی زۆری بەخۆوە بینیوە بەهۆی ئاسەواری زەمین لەرزەکەی (2011)، ئێستا نزیکەی (30%)ی ئەوانەی لە (وان) لەدایکبوون لە دەرەوەی پارێزگاکە دەژین. ئەم رێژەیە لە (2007) دا تەنها (25%)بوو.

ئەستەنبوڵ و ئەستەنبوڵ..........

لەماوەی (5)ساڵی رابردوودا، (2)ملیۆن کەس تۆمار کراون کە لە (21) پارێزگاکەدا کۆچیان بۆ پارێزگاکانی خۆرئاوا کردوە. کەواتە، ژمارەی کۆچبەران کە لە پارێزگاکانی خۆرهەڵاتەوە هاتوون گەیشتوەتە (9.3) ملیۆن کەس . کۆچکردنی گەلێک لە خەڵکانی کورد بۆ شارە خۆرئاواییەکان، سەرەڕای مەترسیی جەمسەرگریی رەگەزیی و شەڕپێفرۆشتن دەکرێت وەک «پەیامی خواستی پێکەوەژیان « بخوێنرێتەوە. سەرەڕای ئەو کەشو هەوا نالەبارە، زۆر لە هاوڵاتییە هەژارەکانی پارێزگاکانی خۆرهەڵات ئێستاش بۆ پارێزگا پێشکەوتوەکانی وەک ئەستەنبوڵ، کۆچ دەکەن لەهەوڵی خواستو ئارەزوەکانیاندا و بۆ دۆزینەوەی کار و گەلێک ئومێدی دیکە بێگومان بژاردەی سەرەکیی ئەم (9) ملێون کۆچبەرە ئەستەنبوڵە. دەبینین کە ژمارەی ئەو کەسانەی لە خۆرهەڵاتەوە بۆ ئەستەنبوڵ دێن گەیشتۆتە (3.6)ملیۆن، بە مانای (18%) زیادە، ئەگەر بە (2007)بەراورد بکرێت.بۆیە سەرۆکی پێشوو ، سلێمان دەمیریل راستی دەکرد کە دەیگوت « ئەستەنبوڵ گەورەترین شاری کوردانە!»

لەم زانیاریانەوە بۆمان دەردەکەوێت کە نزیکەی (30%)ئەوانەی خۆرهەڵات کە دور لە زێدی خۆیان دەژین لە ئەستەنبوڵن. زۆربەیان کوردن و ئەوانەی مەڵاتیا یەکەمینن بە رێژەی (11%)دوای ئەو ئەرزنجان بە رێژەی(8%). وان و دیاربەکر و باتمان وشانلی ئورفە و بتلیس و سێرت هەریەکەیان نزیکەی (5%) لە دانیشتوانە خۆرهەڵاتییەکانی ئەستەنبوڵ پێکدێنن. (10) لە پارێزگاکان نزیکەی (80%) ی کۆچبەرانی خۆرهەڵاتی تیادا دەژی، لەکاتێکدا نیوەیان لە ئەستەنبوڵ نیشتەجێن.

بێگومان کۆچکردنی هەزاران شتێکی دڵخۆشکەر نییە ، بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو دوژمنایەتیی و هەڕەشانەی دەستدرێژیکاراندا کە خۆیان ناو ناوە ناسیۆنالیستی تورک، دوای مافیان دەکەن لە ئەستەنبوڵ و ئیزمیر و دەیانەوێت ژیانێک دابین بکەن بۆ خۆیان لەو شوێنانەدا و ئومێدێکیان بەو ناوچە پێشکەوتوانەیەئەمە گرنگەو مایەی خۆشحالیشە.

سەرچاوە: دەیلی نیوز